

BOŻENA LEBZUCH

mgr inż. arch. kraj.
Politechnika Krakowska
Wydział Architektury
Instytut Architektury Krajobrazu
e-mail: b.lebzuch@o2.pl

WSPÓŁCZESNE KOMPOZYCJE BYLINOWE JAKO ELEMENT PODNOŚĄCY WALOR ESTETYCZNY ZESPOŁÓW PAŁACOWO-PARKOWYCH (NA PRZYKŁADZIE REZYDENCJI NALEŻĄCYCH DO RODZINY HENCKEL VON DONNERSMARCKÓW)

CONTEMPORARY PERENNIAL COMPOSITIONS AS AN ENRICHING CONTRIBUTION TO THE AESTHETICS OF PALACE-AND- PARK COMPLEXES (ILLUSTRATED BY THE HENCKEL VON DONNERSMARCK FAMILY RESIDENCES)

STRESZCZENIE

Zespoły pałacowo-parkowe zajmują ważną rolę w sztuce ogrodowej. Współcześnie czerpią one z historycznych doświadczeń, nie zapominając przy tym o nowocześniejszych rozwiązaniach. Aby podkreślić wartość wspomnianych obiektów do ich wnętrza wprowadza się np. kompozycje bylinowe. Część rabat odzwierciedla dawne układy, inne są nowymi detalami zaprojektowanymi w celu podniesienia waloru estetycznego.

Słowa kluczowe: rodzina Henckel von Donnersmarcków, zespół pałacowo-parkowy, kompozycje bylinowe

ABSTRACT

Palace-and park complexes play very important role in the art of gardening. Contemporarily, they draw from historic experience, taking into account also modern solutions. Nowadays, to raise the value of the above mentioned objects, elements enlivening the given area – compositions made of flowers. Part of flower beds reconstruct historic layouts, others are new elements designed to add additional aesthetic value.

Key words: composition made of flowers, palace-and-park complex, the Henckel von Donnersmarck family

1. WPROWADZENIE

Zespoły pałacowo-parkowe są istotnym składnikiem dziedzictwa ogrodowego. Oprócz bryły pałacu, będącej zazwyczaj dominantą treściową oraz kompozycyjną całego kompleksu, ich główną ozdobę stano-

wi park rozciągający się wokół wspomnianej siedziby magnackiej. Na terenie Polski możemy spotkać wiele powyższych przykładów, które trwale wpisały się w krajobraz danego regionu. Miejszem gdzie obserwuje się ten proces z pewnością jest Górny Śląsk. Kojarzony przede wszystkim z przemysłem region,

posiada na swoim obszarze dużą liczbę ciekawych i wartościowych obiektów rezydencjonalnych. Ich powstawanie i rozwój związany był najczęściej z rodzinami szlacheckimi, magnatami przemysłowymi – reprezentantem jednej nich byli Henckel von Donnersmarckowie. Budowane lub przekształcane z ich inicjatywy zespoły, cechowały się dbałością o detale (budynki) i przemyślanym doborem gatunkowym (rośliny).

Do jednych z ciekawszych obiektów stanowiących własność Hencklów zaliczyć można zespoły pałacowo-parkowe znajdujące się w: Brynku, Chałupkach, Maciejowie, Nakle Śląskim, Piekarach Śląskich-Kozłowej Górze, Tarnowskich Górach-Reptach czy w Świerkłańcu. Wymienione obiekty przetrwały do współczesności w różnym stanie zachowania. Te, które udało się ocalić, pełnią dzisiaj przede wszystkim funkcje usługowe (hotele, szkoły, miejsca wypoczynku i rekreacji). Należy wspomnieć, że zaczęto w nich stosować nowe rozwiązania (głównie pod względem użytych surowców), mające na celu polepszenie ich działania. Warto zauważyć, że nowo stosowane materiały dotyczą również tkanki roślinnej. Uzupełnienie historycznej kompozycji coraz częściej stanowią bowiem kompozycje bylinowe, które są jednymi z licznych elementów, tworzących strukturę ogrodu.

2. CEL BADAŃ

Kompleksy pałacowo-parkowe należące do Donnersmarcków cechowały się swobodnym układem, w który wpisywano roślinność – zakomponowane grupy drzew i krzewów. Do prezentowanych obiektów wprowadzano też kwietniki. Przykładem ilustrującym ten zabieg kompozycyjny był zespół pałacowo-parkowy w Świerkłańcu, gdzie wykonywano rabaty, na których sadzono różnokolorowe byliny. Obecnie w zespołach historycznych, to właśnie ta grupa roślin jest najczęściej stosowanym nowym materiałem – specyficznym, ponieważ „żywym”. Celem badań niniejszej pracy jest zatem określenie, w jaki sposób nowo zaprojektowane rabaty bylinowe i kompozycje pojemnikowe mają wpływ na kształtowanie przestrzeni zabytkowych ogrodów – jaką pełnią w nich funkcję. Przeprowadzone studia pozwolą także znaleźć odpowiedź na pytania: czy współczesny materiał roślinny wpisuje się w zastaną tradycję miejsca, w jaki sposób może on stanowić uzupełnienie przestrzeni historycznej oraz jakie posiada walory (kompozycyjne lub estetyczne).

3. STAN BADAŃ

Na temat samych kompozycji bylinowych i kwietników, znacznie wcześniej pisano już różnego rodzaju rozprawy¹. Także obiekty należące do Donnersmarcków doczekały się kilku opracowań, w przypadku których przeprowadzono studia z zakresu architektury dotyczącej budowli pałacowych. Zostały one wykonane między innymi przez Irmę Kozinę, Arkadiusza Kuzio-Podruckiego czy Marka Wrońskiego. Prezentowane obiekty były też badane przez pracownie specjalistyczne (np. przez Państwowe Przedsiębiorstwo Pracowni Konserwacji Zabytków)². We wspomnianych powyżej przykładach nie odnajdujemy jednak szczegółowych informacji odnoszących się bezpośrednio do zieleni parkowej. Stąd potrzeba uzupełnienia stosownych informacji.

Współcześnie przeprowadzone badania terenowe, przyczyniają się do poszerzenia wiedzy historycznej, która jest niezbędna do poznania układu, zmian zachodzących w kompleksach. Bez kontekstu dotyczącego przeszłości trudno stwierdzić dzisiejszą wartość dodanych elementów – kompozycji bylinowych. Uzupełnienie informacji o nowe spostrzeżenia pozwala zatem na uzyskanie odpowiedzi, czy te detale nie zakłócają kompozycji i w jaki sposób podnoszą jej wartość.

4. OPIS BADAŃ

Pierwszy obiekt, który poddano analizie znajduje się w Brynku. Obecnie jest to miejscowość położona w województwie śląskim (powiat tarnogórski, gmina Tworóg). Znajdujący się tam pałac stał się własnością Donnersmarcków w 1 poł. XX w. W latach 1905-1908, z ich inicjatywy, dokonano przebudowy rezydencji nadając jej cechy architektury tak zwanego stylu około 1800 roku³. Kompleks w Brynku pełnił przede wszystkim funkcję letniej siedziby mieszkalnej, a otoczony był pięknym parkiem w stylu krajobrazowym. Dzisiaj zarówno pałac, jak i za-

¹ Jako przykład może posłużyć opracowanie takie jak: J. Łebkowski, Kierownik Zakładu Hodowli Roślin m. st. Warszawy, *Ogródek kwiatowy. Z 20 rysunkami i 8 planikami. Praktyczne wskazówki dla posiadaczy małych ogródków*, Warszawa 1934, wydane nakładem Stowarzyszenia Pracowników Księgarskich, Sp. z ogr. odp., Krakowskie-Przedmieście 38.

² Wykonane wówczas prace stanowiły uzupełnienie danych, które zostały przygotowane na zlecenie poszczególnych wojewódzkich konserwatorów zabytków.

³ I. Kozina, *Pałace i rezydencje*, [w:] *Sztuka Górnego Śląska od średniowiecza do końca XX wieku*, pod red. E. Chojeckiej, Katowice 2009, Wydawnictwo Muzeum Śląskiego w Katowicach, s. 224.

budowania gospodarcze (stajnie, masztarnia) przeznaczone są do realizacji współczesnych potrzeb – są to obiekty służące oświacie⁴. Pozostałe budynki przekształcono natomiast na mieszkania. W dokumentach historycznych nie odnajdujemy informacji na temat kompozycji bylinowych, które zdobiły ten kompleks. Przeprowadzone badania terenowe potwierdzają jednak fakt, że jest to grupa roślin, która obecnie często stosowana jest w najbardziej reprezentacyjnych miejscach zespołu. Spośród rodzajów i form elementów, które dzisiaj budują fragmenty ogrodu, w Brynku spotykamy przede wszystkim rabaty bylinowe oraz kompozycje pojemnikowe. Na wspomnianych rabatach stosuje się głównie rośliny wieloletnie, ale zauważyć można także gatunki sezonowe (dwuletnie oraz jednoroczne). Rodzaj materiału użytego do obsadzenia rabat zależy od danego okresu wegetacyjnego. Późnym latem można zaobserwować następujące rodzaje roślin: *Sedum* sp. – rozchodnik, *Echinacea* sp. – jeżówka, *Salvia* sp. – szalwia, *Tagetes* sp. – aksamitka i *Aster* sp. – aster. Wszystkie one skomponowane są w sposób harmonijny i przemyślany. Istotna jest także lokalizacja wspomnianych rabat. Jak już było wcześniej zauważone, obecnie znajdują się one w miejscach reprezentacyjnych – przed głównym wejściem do pałacu, kaplicy przypałacowej czy przy stajni będącej obecnie szkołą. Nie ulega zatem wątpliwości, że główną ich funkcją jest podkreślenie rangi obiektu, przed którym zostały zasadzone oraz wprowadzenie akcentów kolorystycznych do wnętrza parkowego.

Drugi zespół pałacowo-parkowy, w którym współcześnie jako element dekoracyjny zastosowanie znalazły kompozycje bylinowe, znajduje się w Chałupkach (województwo śląskie, powiat raciborski). Miejscowość ta stała się własnością Henczków w XVII w. Istniejąca tam rezydencja służyła im jako siedziba mieszkalna do końca XVIII w.⁵ Do najważniejszych obiektów tworzących zespół należy zaliczyć pałac otoczony fosą oraz występujący w parku starodrzew. Ponieważ budynek pałacu przekształcono na hotel, dlatego też przestrzeń przed jego elewacją frontową ozdobiona została za pomocą roślin kwitnących, umieszczonych na podwyższonych rabatach. Nasadzenia z bylin wprowadzono także do wnętrza parkowych. Wzdłuż głównych ciągów komunikacyjnych wytyczono przestrzenie o wydłużonym kształcie, które obsadzono roślinami

sezonowymi. Podobny zabieg zastosowano w pobliżu parkingu obsługującego kompleks. Grupą roślin kwitnących, które przeważają w zespole są oczywiście byliny, reprezentowane przez: *Canna* sp. – paciorecznik lub *Pelargonium* sp. – pelargonie. Oprócz nich spotykamy także rośliny sezonowe (np. *Begonia semperflorens* – begonia stale kwitnąca). Ważną grupę występującą w zespole stanowią róże. Posadzono je przede wszystkim w części reprezentacyjnej parku. Ich zadanie jest jednoznaczne – podkreślenie fasady pałacu oraz wprowadzenie mocnych akcentów kolorystycznych, koncentrujących uwagę na najbardziej ozdobnej z elewacji.

Zespół pałacowo-parkowy w Maciejowie (województwo opolskie, powiat kluczborski) jest następnym obiektem należącym do Donnersmarcków, w którym obecnie można zaobserwować nowe grupy bylin. Stanowią one detal, którego zadanie koncentruje się na podniesieniu waloru estetycznego całego kompleksu. Sam Maciejów stał się własnością rodziny w XVII w.⁶ Jego główny element kompozycyjny stanowiła rezydencja połączona osią widokową z zabudowaniami gospodarczymi. Dzisiaj w pałacu znajduje się prywatne muzeum, a przytoczone zabudowania gospodarcze zostały przekazane okolicznym mieszkańcom na cele związane z produkcją rolną. W Maciejowie, podobnie jak we wcześniejszych przykładach, bylinami obsadzono przede wszystkim rabaty oraz pojemniki. Ich obecność zaobserwowano w części reprezentacyjnej (parter przed pałacem) oraz w głębi parku – występujące w ogrodzie róże podkreślają i ożywiają elementy dekoracyjne w postaci rzeźb, połączenie bylin z roślinami sezonowymi (np. *Canna* sp. – paciorecznik, *Senecio* sp. – starzec, *Nymphaea* sp. – grzybień, *Tagetes* sp. – aksamitka i *Tropaeolum* sp. – nasturcja) stanowi natomiast ozdobę zbiornika wodnego (basenu), położonego w zachodniej (względem pałacu) części ogrodu.

Nakło Śląskiej (obecnie województwo śląskie, powiat tarnogórski) jest kolejną miejscowością, w której znajdował się majątek ziemski należący do rodziny. Kompleks pałacowy stał się jej własnością w 2 poł. XIX w.⁷ Do najważniejszych elementów w zespole należały pałac wraz z otaczającym go parkiem, zabudowania gospodarcze – stajnie oraz tor służący do organizowania wyścigów konnych, położony na

⁴ W pałacu mieści się technikum o profilu leśnym, stajnię przekształcono na gimnazjum. Dawna masztarnia stała się natomiast salą gimnastyczną.

⁵ K. Kotas, *Dzieje Chałupek do roku 1918*, Krzyżanowice 2014, Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna HALEGG, s. 42, 48.

⁶ J. A. Krawczyk, A. Kuzio-Podrucki, *Śląskie zamki i pałace Donnersmarcków, Radzionków* 2011, wyd. P.P.H.U. „RO-COCO”, s. 62.

⁷ J. A. Krawczyk, A. Kuzio-Podrucki, *Zamki i pałace Donnersmarcków, Radzionków* 2003, wyd. P.P.H.U. „RO-COCO”, s. 45.



II.1. Kwiaty w Nakle Śląskim, fot. B. Łebzuch

III.1. The flowers in Nakło Śląskie, photo B. Łebzuch

tak zwanych Kowalikach⁸. W chwili obecnej wspomniane powyżej obiekty służące do hodowli koni nie istnieją, natomiast w pałacu znajduje się Centrum Kultury Śląskiej. Występujące w zespole byliny, zaobserwować można w postaci kompozycji pojemnikowych, zlokalizowanych przed głównym wejściem do pałacu. Ich podstawowy cel polega na zaakcentowaniu strefy wejściowej do obiektu (rośliny – barwny akcent). Spośród użytych bylin wyróżnić można na przykład *Senecio* sp. – starca. Rośliny sezonowe to głównie: *Lobelia* sp. – lobelia, *Ageratum* sp. – żeniszek, *Bidens* sp. – uczepek. Położone w reprezentacyjnym miejscu donice wypełnione kwiatami mają niejako za zadanie „zaprosić” odwiedzających Centrum, do skorzystania z jego oferty kulturalnej (II. 1)

Piąty spośród prezentowanych obiektów położony jest w Piekarach Śląskich, w dzielnicy Kozłowa Góra (województwo śląskie, powiat Piekary Śląskie). Pałac, razem z parkiem był własnością Donnersmarcków od XIX w. Oprócz przytoczonej rezydencji i zakomponowanej zieleni, w skład kompleksu wchodziły także zabudowania gospodarcze. Niestety, w 1945 r. pałac został podpalony, a pozostałe po nim fragmenty rozebrane i rozproszone⁹. Współcześnie w zachowanych i przekształconych obiektach gospodarczych znajduje się restauracja. Przed głównym wejściem do jej wnętrza ustawiono donice wypełnione kwiatami (np. *Pelargonium* sp.). W bezpośredniej odległości względem tej strefy, usytuowano ławkę, przybraną roślinnością (do jej ozdoby wykorzystano np. *Petunia* sp.)

⁸ B. Szezech, E. Wyżgoł, *Pałac i dobra rodu Donnersmarcków w Nakle Śląskim*, Nakło Śląskie 2013, wyd. ED-FEL, s. 46.

⁹ J. A. Krawczyk, A. Kuzio-Podrucki, *Śląskie zamki...*, s. 86.

oraz rabaty bylinowe (nasadzenia wykonane np. przy użyciu *Hosta* sp. – funki, *Salvia* sp. – szalwii oraz różnych gatunków traw i paproci). Układ komunikacyjny, prowadzący od bramy bocznej zaznaczono za pomocą różnych rodzajów róż (*Rosa* sp.) Podstawową funkcją wymienionych powyżej form roślinnych jest przede wszystkim podkreślenie najbardziej reprezentacyjnej części zespołu (strefa wejściowa do budynków) oraz jak było w poprzednich przypadkach – wprowadzenie akcentów kolorystycznych ożywiających istniejącą przestrzeń.

Zespół pałacowo-parkowy w Tarnowskich Górach-Reptach (województwo śląskie, powiat tarnogórski) jest kolejnym wartym uwagi obiektem. Znajdował się on w posiadaniu Hencklów od XIX w. Na ich zlecenie w rozległym zwierzyńcu w latach 1893-1898 wybudowano okazały pałac, który stał się dominantą treściową całego założenia¹⁰. Oprócz niego w skład kompleksu wchodziły zabudowania gospodarcze – między innymi stajnie i masztarnia. W 1945 r. obiekt został wysadzony w powietrze, a na jego miejscu po latach wybudowano centrum rehabilitacyjne¹¹. W przywołanej masztarni znajduje się natomiast szkoła – Salezjański Ośrodek Szkolno-Wychowawczy. W przypadku tego zespołu kompozycje bylinowe pełnią głównie funkcje estetyczne, ale nie tylko. Zachowane budynki przekształcono na potrzeby związane z edukacją, w ich sąsiedztwie znajduje się natomiast wspomniane centrum rehabilitacyjne – za pomocą roślin wytyczono rejon oddzielający te dwie odmienne od siebie strefy funkcjonalne (II. 2). W tym celu wybudowano m.in. murki kwietne, które obsadzono roślinami takimi jak np. *Sedum* sp. – rozchodnik, *Stachys* sp. – czyściec, *Iris* sp. – kosaciec, *Tagetes* sp. – aksamitka, *Pelargonium* sp. – pelargonia, *Lobelia* sp. – lobelia i *Helichrysum* – kocanka sp.

Ostatni z przedstawianych zespołów znajduje się w Świerklańcu (także województwo śląskie, powiat tarnogórski). Miejscowość stała się własnością rodu w XVII w.¹² Oprócz pałacu, który został wybudowany w 2 poł. XIX w., na terenie zespołu znajdował się także zamek, będący pierwotną siedzibą rodziny.

¹⁰ M. Wroński, O rycerskiej siedzibie, zamku myśliwskim i pałacu w Reptach Starych, [w:] *Zeszyty tarnogórskie*, nr 6, Tarnowskie Góry 1988, s. 27.

¹¹ W roku 1961 w Reptach zaczęła działać placówka medyczna, która obecnie nosi nazwę: SP ZOZ „REPTY” Górnośląskie Centrum Rehabilitacji im. gen. Jerzego Ziętka; na podstawie informacji zaczerpniętych ze strony internetowej centrum: http://www.repty.pl/historia_gr_repty,1, dostęp: 2016-11-05.

¹² W. Kucia, M. Wroński, T. B. Hadaś, *Tarnowskie Góry i okolice. Przewodnik*, Tarnowskie Góry 1994, Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze, Oddział Tarnowskie Góry, s. 79.



Il.2. Kwiaty w Tarnowskich Górach-Reptach, fot. B. Łebzuch

Ill.2. The flowers in Tarnowskie Góry-Repty, photo B. Łebzuch

Niestety wspomniane rezydencje podzieliły los przytoczonego wcześniej obiektu w Reptach i parę lat po zakończeniu II wojny światowej przestały istnieć (pałac podpalono, a zamek z czasem wysadzono w powietrze). Oprócz nich świerklaniecki kompleks tworzyły także inne obiekty, które zachowały się do współczesności. Spośród nich warto wymienić: Pałac Kawalera, amfiteatr, stajnie (przekształcone), folwark, ogrodnictwo, kordegardy, a także różnego rodzaju artefakty ogrodowe (rzeźby). Należy zauważyć, że wraz z upływającym czasem zmieniło się przeznaczenie i wygląd przywołanych powyżej elementów. Obecnie najważniejszym budynkiem w zespole jest Pałac Kawalera pełniący funkcję hotelu oraz restauracji. Przed jego wejściem ustawiono donice z kwiatami, które zmieniane są w zależności od pory roku (sezonowości roślin). W okresie jesiennym wypełnione są one np. różnokolorowymi wrzosami (*Calluna vulgaris*). Jednak najbardziej efektywny punkt w parku znajduje się w jego centralnej części. W miejscu gdzie kiedyś stał pałac zachowały się pozostałości istniejącego tarasu z fontanną i rzezbami. Obecnie przestrzeń ta ozdobiona jest rabatami bylinowymi oraz różankami (Il.3). Zmieniające się co sezon kwiaty o pięknych barwach dodają znaczenia i splendoru temu ogrodowemu wnętrzu. Spośród najbardziej charakterystycznych roślin, które tam posadzono, należy wyróżnić: *Canna* sp. – paciorecznika, *Salvia* sp. – szalwię, *Rosa* sp. – rozmaite odmiany róż, *Senecio* sp. – starca, *Tagetes* sp. – aksamitki, *Aster* sp. – astry, *Zinnia* sp. – cynie, *Viola* sp. – bratki i *Bellis* sp. – stokrotki. Wszystkie spośród wymienionych kwiatów mają za zadanie podkreślić reprezentacyjny charakter miejsca, wprowadzić barwne plamy do zespołu oraz spróbować nawiązać do tradycji, jak również i do historii obiektu.

5. WYNIKI

Po dokonaniu analizy zaprezentowanych zespołów pałacowo-parkowych można zauważyć, że nowe rabaty bylinowe są jednymi z powszechnie wprowadzanych elementów do historycznych wnętrz ogrodowych. Kompozycje te przede wszystkim mają za zadanie ożywić otaczającą nas przestrzeń oraz podkreślić obiekty kubaturowe, przed którymi zostały posadzone. Barwne plamy roślin są swoistym nośnikiem informującym o tym, który z danych obiektów jest potencjalnie najważniejszy w konkretnym parku. Odpowiednio dobrane i zestawione ze sobą rośliny pozwalają na stworzenie żywej „opowieści”, atrakcyjnej przez cały sezon wegetacyjny. Należy pamiętać, że za pomocą właściwie zestawionych ze sobą roślin możemy podnieść lub nawet obniżyć wartość budynku, przed którym zostały wykonane poszczególne nasadzenia. W przypadku kompleksów należących do Donnersmarcków współcześnie założone rabaty bylinowe, uzupełnione roślinami sezonowymi tworzą kompozycje harmonijne, przyczyniające się do wzbogacenia wyglądu samych kubatur. Zauważyć to można szczególnie na przykładzie Brynka, gdzie wielobarwne układy podkreślają główne wejście do pałacu.

Warto także nadmienić, co już było w tekście kilkakrotnie przytaczane, iż założenia bylinowe niemal zawsze uzupełniane są roślinami jedno oraz dwuletnimi. Ich sezonowość wprowadza zmienność do kompozycji oraz przyczynia się do podniesienia ogólnej atrakcyjności. Inną istotną grupą roślin powszechnie wykorzystywaną do ozdabiania układów rezydencjonalnych są róże. Te szlachetne kwiaty nierozzerwalnie kojarzą się z kompleksami pałacowo-parkowymi. Jako jedne z nielicznych utożsamiane są niemal przez wszystkich z założeniami historycznymi. Sadzone są one najchętniej w miejscach najbardziej reprezentacyjnych, w strefie związanej bezpośrednio z głównym obiektem stanowiącym dominantę treściową lub kompozycyjną założenia.

6. PODSUMOWANIE

Nowe technologie i tworzywa wprowadzane do historycznych przestrzeni często budzą sprzeciw lokalnych środowisk, czasem bywają niewłaściwie dobrane. W przypadku roślin sytuacja ta wydaje się nie mieć miejsca. Materiał roślinny jest na tyle delikatny i subtelny, że dzięki właściwej kompozycji przyczynia się tylko do podniesienia rangi obiektów, w których się znajduje. Starannie dobrane byliny i kwiaty sezonowe dają nam możliwość niemal każdego roku na nowo zbudować przestrzeń ogrodu. Wprowa-



II.3. Kwiaty w Świerklańcu, fot. B. Łebzuch

III.3. The flowers in Świerklaniec, photo B. Łebzuch

dzona dzięki nim do poszczególnych wnętrz barwa, przyczynia się do ożywienia i zaakcentowania jego poszczególnych fragmentów. Umiejętnie zestawione ze sobą formy dodatkowo pozwalają na otrzymanie

rozmaitych efektów plastycznych. Nic tak naprawdę nie poprawia jakości otaczającej nas przestrzeni jak kwitnące rośliny. Warto o tym pamiętać również przy wykonywaniu rewaloryzacji zabytkowych założen pałacowo-parkowych. Przykład ogrodów należących kiedyś do Donnersmarcków pokazuje, że za pomocą bylin możemy spróbować niejako ożywić daną przestrzeń, nadać jej nowe znaczenie i formę, nie zapominając przy tym o jej historycznych wartościach i tradycji miejsca. Dzięki rozwiązaniom zaproponowanym chociażby w Świerklańcu dowiadujemy się jak za pomocą kompozycji wykonanej z róż można w odpowiedni sposób nawiązać właśnie do układu historycznego. Należy na to zwrócić uwagę w momencie, gdy będziemy podejmować działania projektowe w obiektach tego typu. Pamiętajmy, że Nowe materiały mogą się nie sprawdzić – rośliny, zakomponowane we właściwy sposób powinny natomiast pomóc stworzyć przyjazną przestrzeń, cechującą się odpowiednią jakością.

CONTEMPORARY PERENNIAL COMPOSITIONS AS AN ENRICHING CONTRIBUTION TO THE AESTHETICS OF PALACE-AND-PARK COMPLEXES (ILLUSTRATED BY THE HENCKEL VON DONNERSMARCK FAMILY RESIDENCES)

1. INTRODUCTION

Palace-and park complexes are essential part of gardening heritage. Except the palace building, which used to constitute the dominant content and composition of the whole complex, their main decoration was park itself stretching around the palace. There are numerous examples throughout Poland and they seem to characterise the landscape of a given area. Such a place seem to be Upper Silesia. In this mainly industrial region we can find a lot of interesting and valuable residential objects. Their existence and development were mostly connected with noble families and industrial magnates. One of their representatives were Henckel von Donnersmarck family members. Complexes built or changed due to their initiative characterised with great attention to detail (buildings) and clear composition (plants).

One of the most interesting complexes owned by Henckel family were palace-and park complexes in Brynek, Chałupki, Maciejów, Nakło Śląskie, Piekary Śląskie-Kozłowa Góra, Tarnowskie Góry-Repty or in Świerklaniec. The above mentioned complexes are now in different conditions. Those which

have been rescued, today function mainly as hotels, schools, places for relax and recreation. It should be mentioned that new solutions have been applied (mainly in terms of used materials) which are to improve their functionality. It is worth mentioning that it concerns also plant issue. Supplements to the historic composition seem to be more and more often perennial compositions which are one of the numerous elements forming a garden.

2. AIM OF RESEARCH

Park and palace complexes owned by Donnersmarck characterised by free layout with groups of trees and bushes. There were also flower beds introduced. The example of such layout was park and palace complex in Świerklaniec where different perennial beds were planted. Nowadays, in historic complexes, this group of plants is the most common material – specific because it is „alive”. The aim of this research is to specify how the new perennial beds and container compositions shape the space of historic gardens – in other words, what is their function. Conducted research will allow to find an answer to the questions

if the contemporary material becomes part of tradition of a given area, what way it complements the historic space and what features it has (composition or aesthetic).

3. STATE OF RESEARCH

There were a lot of works concerning perennial and flower compositions¹. There were also some essays with description of park and palace complexes owned by Donnersmarck. In case of mansions owned by this aristocratic family, the studies were mainly conducted in terms of palace architecture. They were made by Irma Kozina, Arkadiusz Kuzio-Podrucki or Marek Wroński. Presented objects were also studied by specialist laboratories (e.g. by State Studios for Conservation of Cultural Property)². In the above mentioned examples (concerning Henckel palaces), there is not direct detailed information about park plants. This is the reason of conducting these studies.

There are contemporary field research which expand historical knowledge necessary to know the layout and changes in the complexes. It is difficult to assess the added value of perennial compositions without historical context. An insight into the subject may allow us to evaluate if those details do not disturb the composition and to which extend they make it more valuable.

4. RESEARCH DESCRIPTION

First analysed complex is in Brynek. Nowadays, it is a place in Silesian province (tarnogórski area, Tworóg district). The palace which is there, became a Donnersmarck ownership in the I half of XX century. In 1905-1908, due to their invention, it was rebuilt to become an example of architecture style called about year 1800³. Complex in Brynek was mainly a summer residence and was surrounded by a beautiful park in a landscape style. Nowadays, both palace and outbuildings (stables, mews) are used for

contemporary, educational needs⁴. The rest of buildings were changed into flats. In historical documents there is a lot of information about perennial compositions which decorated the complex. Field research, which were conducted, confirm the fact that it is a group of plants which is used very often in the finest places of the complex. Among types and forms of elements forming today's parts of garden, in Brynek there are perennial beds and box compositions. On the above mentioned beds, there are mainly perennial plants but also one can see seasonal species (two and one-year). Type of material just do plant the beds depends on a given vegetative period. In the late summer, the following kinds of plants can be observed: *Sedum* sp. – stonecrop, *Echinacea* sp. – Echinacea, *Salvia* sp. – sage, *Tagetes* sp. – tagetes and *Aster* sp. – aster. All of them are composed in a thoughtful and harmonious way. The key issue seems to be also its location. As it has been noticed, nowadays they are mainly in the finest places – in front of the main entrance to the palace od by the stable which is a school now. There is no doubt that their function is to enhance the importance of the building in front of which they were planted and also to introduce colourful accents to the park.

The second park and palace complex where perennial plants as contemporary decorative element were used, can be found in Chałupki (Silesian province, district Racibórz). This town became Henckel property in XVII century. The existing mansion was their residence to the end of XVIII century⁵. The main facility forming the complex were the palace surrounded by the moat and the old-growth forest in the park. Due to the fact that the palace has been transformed into a hotel, the front elevation was decorated by flowering plants places in the elevated beds. Perennial plants can be also found in parks. Along the main communication paths, there were areas of elongated shape with seasonal plants. Similarly, the same was done around the car park in the complex. The group of dominating, flowering plants are obviously perennial plants, represented by: *Canna* sp. – canna or *Pelargonium* sp. – geranium. There are also seasonal plants (e.g. *Begonia semperflorens* – wax begonia). The important group of plants which can be found in the complex are roses. They were mainly planted in the finest part of the park. Their task is obvious – they are to enhance the front

¹ As an example, you can find a study such as: J. Łebkowski, the Manager of Plant Breeding Farm of Warsaw, *Flowery garden. With 20 drawings and 8 plannies. Practical guidelines for small garden owners.*, published by Bookshop Workers Association Ltd., Krakowskie-Przedmieście 38, Warszawa

² Research were a suplement of data prepared for the particular province conservator.

³ I. Kozina., 2009, Palaces and residences, [in:] *Art. Of Upper Silesia from the Middle Ages to the end of XX century*, edited by Ewa Chojecka, Silesian Museum in Katowice Publishing House, Katowice., p. 224.

⁴ There is a technical forest college in the palace, the stable was transformed into junior high school. The previous mews became gymnasium.

⁵ K. Kotas, 2014, *History of Chałupki to 1918*, HALEGG Publishing House, Krzyżanowice. p. 42, 48.

elevation and introducing colourful accents to pay attention to the most decorative elevation.

The park and palace complex in Maciejów (opolski province, kluczborski district) is the next mansion owned by Donnersmarck, where nowadays a new group of perennial plants can be observed. They are to enhance the aesthetic value of the entire complex. Maciejów itself became ownership of the family in XVII century⁶. Its main composition element was a mansion joined with outbuildings by a view. Today, there is a private museum in the palace, and the outbuildings were handed over to the local people for farming. In Maciejów, similarly to the previous examples, perennials are present in flower beds and containers. They are present in the finest part (the ground floor in front of the palace) and also at the far end of the park – roses planted in the park are to enhance and to enliven decorative elements such as sculptures, combination of perennials with seasonal plants (e.g. *Canna* sp. – canna, *Senecio* sp. – butterweed, *Nymphaea* sp. – water lily, *Tagetes* sp. – tagetes and *Tropaeolum* sp. – nasturtium) decorates a water body (pool) situated in the western part (towards the palace) of a garden.

Nakło Śląskie (nowadays Silesian province, tarnogórski district) is the next town with a landed estate owned by the family. The palace complex became theirs in the second half of XIX century⁷. The main elements of the complex were palace and surrounding park, outbuildings – stables and race-course for horse races, situated on the so called Kowaliki⁸. Nowadays, the above mentioned stables and horse facilities do not exist, however there is a Silesian Culture Centre. Existing perennials can be observed in the form of box compositions in front of the main entrance to the palace. Their basic aim of those compositions is to enhance the entrance zone to the palace (plants as the colourful accents) among perennial used we can see for example *Senecio* sp. – butterweed. Main seasonal plants are: *Lobelia* sp. – lobelia, *Ageratum* sp. – white weed, *Bidens* sp. – black jack. Located in the finest area, pots full of flowers are to „invite” visitors to use the cultural offer of the centre.

The fifth of the presented complexes is located in Piekary Śląskie, in Kozłowa Góra (Silesian province, Piekary Śląskie district). Palace, together with the park used to be owned by the Donnersmarck since XIX century. Except the mansion and composed greenery, there were also outbuildings. Unfortunately, in 1945 the palace was burnt and the ruins were demolished and scattered⁹. Nowadays, there is a restaurant in the remaining and converted buildings. In front of the main entrance there are pots full of flowers (e.g. *Pelargonium* sp.). In near neighbourhood of this area, there is a bench decorated with plants (to decorate it betonies -*Petunia* sp. were used) and perennial compositions (plants such as *Hosta* sp. – funkia, *Salvia* sp. – sage and different types of grasses and ferns). Communication track, leading from the side gate was indicated by different kinds of roses (*Rosa* sp.) The basic function of the above mentioned plants is above all enhancing the finest part of the complex (entrance area of the buildings) and also as it was mentioned previously-introducing colourful accents enlivening existing area.

The park and palace complex in Tarnowskie Góry-Repty (Silesian province, tarnogórski district) is another worth our attention mansion. It was owned by Henckel since XIX century. Due to their commission, in the vast preserve, between 1893-1898, the magnificent palace was built which became a dominant feature of the whole complex¹⁰. Except the palace, there were also outbuildings – among others stables and mews. In 1945 the palace was blown up, and after years the rehabilitation centre was built¹¹. In the above mentioned mews there is a school – Salesian Childcare Centre. In case of this complex, perennials take mainly aesthetic function but not only. Preserved buildings were transformed due to educational needs, there is rehabilitation centre nearby – plants mark those two different functional zones. This is the reason why there were flower walls built with such plants as, for example *Sedum* sp. – stonecrop, *Stachys* sp. –stachys, *Iris* sp. – orris, *Tagetes* sp. – tagetes, *Pelargonium* sp. – geranium, *Lobelia* sp. – lobelia and *Helichrysum* sp. – straw flower.

⁶ J. A. Krawczyk, A. Kuzio-Podrucki, 2003, *Silesian castles and palaces of Donnersmarck*, published by P.P.H.U. „RO-COCO, Radzionków. p. 62.

⁷ J. A. Krawczyk, A. Kuzio-Podrucki, 2003, *Silesian castles and palaces of Donnersmarck*, published by P.P.H.U. „RO-COCO, Radzionków. p. 45.

⁸ B. Szczech, E. Wyżgoł, 2013, *Palace and properties of the Donnersmarck family in Nakło Śląskie*, published by ED-FEL, p. 46.

⁹ J. A. Krawczyk, A. Kuzio-Podrucki, 2011, *Silesian castles ...*, p. 86.

¹⁰ M. Wroński, 1988, About knight's seat, hunter's castle and palace in Repty Stare, [in:] *Tarnogórskie copybooks*, no 6, Tarnowskie Góry, p. 27.

¹¹ In 1961 in Repty, medical centre started to work, nowadays it is called: SP ZOZ „REPTY” UpperSilesian Rehabilitation Centre by gen. Jerzy Ziętek; based on the information from the website: http://www.repty.pl/historia_gcr_repty,1, access. 2016-11-05.

The last of presented complexes is in Świerklaniec (also Silesian province, tarnogórski district). The village became property of the family in XVII century¹². Except the palace which was built in the second half XIX century, there was also a castle which had been the original seat of the family. Unfortunately, the above mentioned complexes were destroyed like palace in Repty and a few years after the war they disappeared (the palace was burnt and the castle was blown up). The park and palace complex in Świerklaniec consisted of facilities which exist till now. Worth mentioning are: the Palace of Bachelor, amphitheatre, stables (transformed), farm home, gardening, guardhouses, and also different kinds of gardening artefacts (sculptures). It should be noticed that with the time passing by, the function and appearance of the above mentioned elements have changed. Nowadays, the most important building in the complex is the Palace of Bachelor which is a hotel and a restaurant. In front of the entrance, there are pots with flowers which change depending on the season of the year (plant seasonal character). In the autumn they are full of colourful heathers (*Calluna vulgaris*). However, the most stunning element of the park is in its centre. In the place where used to be the palace, there are remains of the existing terrace with its fountains and sculptures. Nowadays, this area is decorated with perennial compositions and roses. Changing every season flowers of beautiful colours add some importance and splendour to this garden space. Such typical plants should be mentioned as: *Canna* sp. – canna, *Salvia* sp. – sage, *Rosa* sp. – different kinds of roses, *Senecio* sp. – butter weed, *Tagetes* sp. – tagetes, *Aster* sp. – aster, *Zinnia* sp. – zinnia, *Viola* sp. – pansies and *Bellis* sp. – daisies. All of mentioned flowers are to enhance the formal character of the place, introduce colourful spots to the complex and refer to both tradition and history of the place.

5. RESULTS

After analysing the presented park and palace complexes it can be noticed that new perennial compositions are the only elements introduced to the historical garden spaces. These compositions are to enliven the surrounding area and to enhance the buildings in front of which they were planted. Colourful spots are individual means informing about the importance of the element in the park. Well matched and set plants

allow to form vibrant „story”, attractive throughout the whole vegetative period. It must be remembered that due to well-set plants the value of the building may be increased or decreased depending on the plants in front. In case of complexes owned by the Donnersmarcks, contemporary formed perennial compositions, complemented with seasonal plants, create harmonious compositions enhancing the appearance of the building. It can be noticed in case of Brynek where colourful sets make the entrance to the palace more attractive.

It is also worth mentioning that perennial compositions are almost always complemented with one or two-year plants. Their seasonality introduces variability and makes them more attractive. Another important group of plants used widely to decorate mansions are roses. These elegant flowers are inseparably connected with park and palace complexes. As one of the very few they are identified by almost everybody with historical compositions. They are planted in the finest areas, in the zone directly connected to the dominant building.

6. SUMMARY

New technologies and materials introduced to historical spaces, are objects of opposition of local communities, sometimes they are badly composed. In case of plants it is not an issue. Material used is so delicate and subtle that due to the correct composition increases the value and importance of the building. Precisely composed perennials and seasonal flowers create the new garden every year. Introduced colourful spot makes particular elements enlivened and enhanced. Additionally, well-matched forms allow to create different artistic effects. There is nothing which improves our surrounding as flowering plants. It is worth considering while revitalizing historical park and palace complexes. Example of gardens owned once by the Donnersmarcks shows that due to the perennials we may try to enliven a given area, make it more important and create a new form, bearing in mind their historical and traditional values. Due to the proposed solutions in Świerklaniec, we can learn how, with a rose composition, to relate to the historical layout. It should be taken into consideration when some design actions are taken in such complexes. It should be remembered that new materials may not properly work – plants, composed in a correct way should help to form a friendly space of the high quality.

¹² W. Kucia, M. Wroński, T. B. Hadaś, 1994, *Tarnowskie Góry and the neighbourhood. Tourist guidebook*, Polish Tourist Association, Tarnowskie Góry subsidiary, p. 79.

LITERATURA

1. Kotas K., 2014, *Dzieje Chalupek do roku 1918*, Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna HALEGG, Krzyżanowice.
2. Kozina I., 2009, Pałace i rezydencje, [w:] *Sztuka Górnej Śląska od średniowiecza do końca XX wieku*, pod red. Ewy Chojeckiej, wydanie II, Katowice, Wydawnictwo Muzeum Śląskiego w Katowicach, 211-226.
3. Krawczyk J.A., Kuzio-Podrucki A., 2011, Śląskie zamki i pałace *Donnersmarcków*, wyd. P.P.H.U. „ROCOCO”, Radzionków.
4. Krawczyk J.A., Kuzio-Podrucki A., 2003, *Zamki i pałace Donnersmarcków*, wyd. P.P.H.U. „ROCOCO”, Radzionków.
5. Kucia W., Wroński M., Hadaś T.B., 1994, *Tarnowskie Góry i okolice. Przewodnik*, Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze, Oddział Tarnowskie Góry, Tarnowskie Góry.
6. Łebkowski J., 1934, *Ogródek kwiatowy. Z 20 rysunkami i 8 planikami. Praktyczne wskazówki dla posiadaczy małych ogródków*, wydane nakładem Stowarzyszenia Pracowników Księgarskich, Sp. z ogr. odp., Krakowskie-Przedmieście 38, Warszawa.
7. Szczech B., Wyżgoł E., 2013, *Pałac i dobra rodu Donnersmarcków w Nakle Śląskim*, wyd. ED-FEL, Nakło Śląskie.
8. Wroński M., O rycerskiej siedzibie, zamku myśliwskim i pałacu w Reptach Starych, [w:] *Zeszyty tarnogórskie*, 1988, nr 6, Tarnowskie Góry, 27-47.
9. http://www.repty.pl/historia_gcr_repty.1, dostęp/access. 2016-11-05